

Det kongelige Biblioteks pladsproblemer i Chr. Bruuns og H.O. Langes periode (1860-1924).

af forskningsbibliotekar, cand.mag. Marton de Hartyani

"If you take all writers together and put their books into a library, there's also a limit to the size of the largest cloud of words that a library can cope with".
Fred Hoyle

Pladsproblemer under Chr. Bruun

Ethvert bibliotek, der har en bogkøbskonto eller på anden måde erhverver bøger, får på et tidspunkt pladsproblemer af mere eller mindre akut art. Er der tale om et bibliotek med pligtaflevering og -opbevaring, som samtidig også er et videnskabeligt bibliotek med forpligtelse til at holde sig à jour med den væsentligste udenlandske bogproduktion indenfor sine fagområder, som f.eks. Det kongelige Bibliotek, er mængden af indsamlet og indkøbt litteratur steget støt gennem de seneste par hundrede år. Man kan sammenligne bibliotekets tilvækst med en kapitalværdifast naturligvis - der støt forøges ved en regelmæssig rentetilskrivning samt renters rente heraf.

I Chr. Bruuns embedsperiode (1860-1901) var biblioteket ved at blive fyldt op, og Bruun kunne forudse den dag, hvor der ikke ville være plads til flere bøger. Ifølge hans tids bibliotekopfattelse var et bibliotek et hele, magasinerne måtte nødvendigvis være i bekvem afstand fra udlånet eller læsesalen. En rekvisition fra en benytter blev omgående ekspederet af en af bibliotekarerne, som med lånesedlen i hånd begav sig til det nærliggende magasin - ofte behøvede han slet ikke at slå signaturen op i katalogen, hvis låneren havde undladt at anføre den - til bogens logiske plads på hylden, og i løbet af få minutter havde låneren modtaget bogen. - Kun ganske enkelte materialetyper som f.eks. dubletter blev anbragt i fjernere-liggende magasiner, som ikke umiddelbart var tilgængelige fra udlånet og læsesalen.

Den her beskrevne procedure illustrerer tillige, hvilken forholdsvis enkel operation en ekspedition var i et "mindre" bibliotek, der nok ved midten af det 19.

århundrede med sine omkring 500.000 bd. var Europas sjette største bibliotek, men alligevel ikke var større, end at de fleste af bøgerne kunne anbringes i umiddelbar nærhed af udlånet og læsesalen. Ydermere fremmede det forhold, at bibliotekets eneste arbejdslokale faktisk var arealet omkring udlånet, naturligt nok ekspeditionen, idet så snart en låner viste sig med en rekvisition, afbrød en af tilstedeværende bibliotekarer arbejdet og hentede bogen. Trods disse idelige afbrydelser, som bibliotekarerne i deres erindringer altid samstemmende har beklaget sig over, overkom det daværende fåtallige personale alligevel at holde biblioteket i mønsterværdig orden. Dog må det bemærkes, at de daværende bibliotekariske arbejdsprocesser ikke umiddelbart kan sammenlignes og måles i forhold til nutidens.

Efter datidens opfattelse fandtes der kun to løsningsmodeller for pladsproblemer, enten indretning af nye bogmagasiner i umiddelbar tilknytning eller forlængelse af de bestående, eller helt nye, tilstrækkeligt rummelige lokaler til hele biblioteket. Da Universitetsbiblioteket ikke længere kunne rummes på Trinitatis Kirkes loft, opførtes der i 1850'erne et helt nyt universitetsbibliotek i Fiolstræde. En deling eller magasinering af en del af biblioteket i lokaler andetsteds kom overhovedet ikke på tale i den forbindelse.

Bruun kunne ikke se udvidelsesmuligheder for Det kongelige Bibliotek på dets daværende plads, hvor nu Rigsarkivet ligger. Derfor måtte han i 1867 meddele sit ressortministerium, Kultusministeriet, at han fandt det nødvendigt at skaffe nye lokaler, som kunne rumme Det kongelige Bibliotek. Ministeriet reagerede umiddelbart med en blank afvisning og en holdning præget af "synlig Forfærdelse".

Efterhånden måtte ministeriet dog anerkende Bruuns argumenter, der beroede på det ubestridelige faktum, at pladsen på Det kongelige Bibliotek var ved at slippe op, og at der måtte findes en varig løsning. Der kom dog til at gå 39 år, før Bruuns ønsker var blevet opfyldt i skikkelse af Det kongelige Biblioteks nuværende bygning.

Det kongelige Biblioteks nye bygning

Det er ikke hensigten her i detaljer at skildre den lange vej fra behov til opfyldelse, men blot at fremhæve enkelte karakteristiske træk ved sagens behandling. Under Christiansborgs brand havde biblioteket svævet i meget stor fare, hvilket uden tvivl påvirkede ministeriet til at søge en mere sikker beliggenhed. Det gjorde også indtryk samme sted, at Det kongelige Bibliotek hverken kunne opvarmes eller belyses ordentligt, hvilket stillede sig hindrende i vejen for berettigede ønsker om en udvidelse af åbningstiden for at kunne imødekomme det stadigt voksende behov for benyttelse af biblioteket. Derimod sinkede den langvarige parlamentariske strid mellem Højre og Venstre sagens fremme.

I 1895 fremsatte Kultusministeren lovforslag om en ny bygning til Det kongelige Bibliotek. Forslaget var udarbejdet på grundlag af en betænkning, der var afgivet af en kommission, der i 1892 var blevet nedsat i det øjemed. I debatten i Rigsdagen blev der lagt vægt på 3 hovedelementer: 1. Bibliotekets beliggenhed, 2. bibliotekets beskaffenhed, 3. forholdet til Universitetsbiblioteket. Det sidste punkt er ikke af relevans i denne sammenhæng.

Under debatten i Rigsdagen i samlingen 1895/96 lagde man megen vægt på en "værdig" placering af KBs nybygning i en række af tilsyneladende lutter positive indlæg fra alle talere. Der er ingen tvivl om, at et repræsentativt, centralt beliggende byggeri hos de fleste politikere var et tiltalende moment. Dog viste det sig snart under udvalgsbehandlingen, at der i virkeligheden ikke var tale om nogen real valgmulighed m.h.t. placeringen. Nok havde Bruun allerede i 1875 plæderet for, at man "itide sørge[de] for, at en større, nogenlunde gunstigt beliggende Byggegrund [blev] udsøgt, forbeholdt eller erhvervet" til Det kongelige Bibliotek, men hverken ministeriet eller Det kongelige Bibliotek gjorde sig tilsyneladende anstrengelser for siden at sikre den fremtidige placering.

Kommissionen til lovforslagets forberedelse havde fremsat 3-4 alternative forslag til placeringen af Det kongelige Bibliotek, men den løsning, som tiltalte rigsdagspolitikere mest, en nybygning på en grund ved siden af Glyptoteket på Vestre Boulevard, viste sig at være et fata morgana. Grunden ejedes af Københavns Kommune, men på intet tidspunkt var ministeriet blot i nærheden af en forhandling med kommunen om et eventuelt mageskifte. Dette forhold må være gået op for rigsdagsmedlemmerne senest da sagen var gået i udvalg efter 1. behandling i foråret 1896, og udvalget derpå forhandlede sagen med ministeriet. Udvalget viste sit mishag ved at afgive en beretning i stedet for betænkning, hvorved videre behandling af lovforslaget blev bremset.

For at kunne godkende Det kongelige Biblioteks placering på Slotsholmen krævede udvalgsflertallet, d.v.s. Venstre, besparelser i projektet. Her bag Christiansborgs ruiner, gemt væk i et trist område ved havnen, var der ikke megen prestige at hente ved et biblioteksbyggeri. Skulle politikerne godkende dette byggeri, måtte det i hvert fald ikke været dyrt. Man kan ligefrem ane, at rigsdagsmedlemmerne frygtede bondefangeri. I den tids fremherskende mangel på tillid mellem regering og folketingsflertal kan det langt fra udelukkes, at ministeriet af politiske grunde hverken havde vilje eller lyst til at fremme en placering af Det kongelige Bibliotek på Vestre Boulevard, hvorpå folketingsflertallet gjorde gengæld og krævede ministeriets forslag beskåret, så at den institution, som alle parter hævdede at ville fremme, blev det uskyldige offer i striden.

Det var ellers ikke et overdimensioneret projekt, som ministeriet i 1895/96 havde fremsat lovforslag om. Man havde valgt en tidshorisont med plads til 40 års tilvækst, hvorefter bibliotekets magasiner kunne udvides med en tilbygning, uden at lokalerne til administration og publikumsbetjening derved måtte ændres. Ministeriet var tilmed så forudseende at foreslå "mindre Arbejdsrum" til publikum samt et "Kopieringsrum". Medens førstnævnte facilitet stadig står på Det kongelige Biblioteks ønskeseddel, fik biblioteket indrettet et efter tidens forhold fremragende fotografisk atelier.

Uenigheden om bygningens placering medførte imidlertid, at ministeriet måtte acceptere kravet om besparelser i projektet, i modsat fald var der næppe blevet vedtaget noget byggeri overhovedet i samlingen 1896/97, hvor det reviderede forslag blev genfremsat. Det hjalp ikke, at Højres ordførere i salen beklagede nedskæringerne, når de øvrige partier accepterede dem. Det ændrede forslag betød, at biblioteket ville blive fyldt hurtigere op og bygningen blev mere upraktisk end i ministeriets oprindelige lovforslag.

I februar 1897 blev loven om Det kongelige Biblioteks nybygning endelig vedtaget i sin barberede skikkelse. På Det kongelige Bibliotek herskede der stor

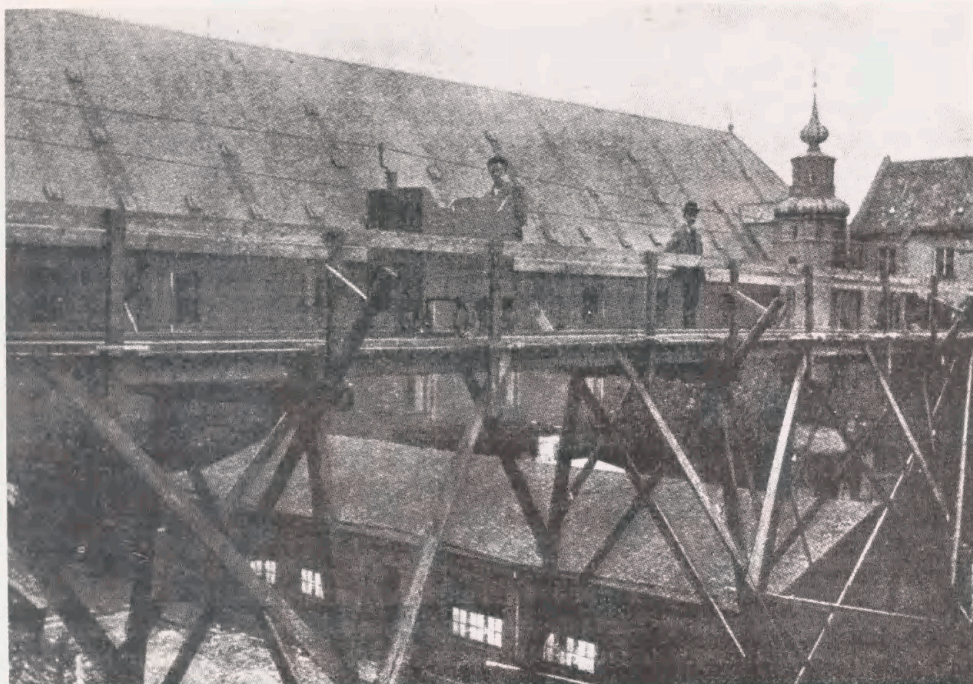
utilfredshed med dette udfald. H.O. Lange ønskede at rejse en debat i pressen, men Bruun satte sig imod det, han frygtede, at protester fra bibliotekets side i sidste instans kunne medføre, at byggeriet helt blev opgivet.

Få år senere, i 1901, tog Bruun sin afsked på grund af sygdom og blev efterfulgt af Lange. Da var Venstrereformpartiet netop kommet til magten, og en af Langes første handlinger som chef var at henvende sig til ministeriet med forslag til forbedringer af byggeriet. Det lykkedes ham at overtale kultusminister I.C. Christensen til at fremsætte lovforslag om opførelse af tværbygningen, som skulle forbinde bibliotekets to hovedfløje, hvorved gangafstandene blev mindre og pladsforholdene bedre. I Folketinget udtalte I.C. Christensen optimistisk, at pladsen i den nye bygning ville strække i 62 år. Endnu i 1901 blev forslaget vedtaget af en enig rigsdag. Bygningen stod omsider færdig i 1906, og efter at en række fejl i forbindelse med byggesjusk var udbedret, dannede den en tidssvarende ramme om biblioteket.

Sagen om tværbygningen belyser på fortrinlig vis, hvordan politikerne kan tilpasse sig ændrede situationer. I 1901 havde Højre måttet afgive regeringsmagten, og I.C. Christensen, som siden 1895 havde været finansudvalgets almægtige formand, havde nu ingen politisk grund til at genere et projekt, han selv var ressortminister for. At der kun gik få måneder fra at Lange rejste sagen, til at tværbygningen var vedtaget ved lov, skyldtes ikke blot hensynet til det igangværende byggeri, men nok så meget et udtalt ønske hos ministeren og hans parti om at redressere deres tidligere holdning.

H.O. Lange kan med rimelighed karakteriseres som en af vort århundredes mest betydelige biblioteksfolk. Med sin overlegne begavelse kunne han overkomme ledelsen på Det kongelige Bibliotek og herunder forestå bogkøbet, hvis kvalitet i hans tid var almindeligt anerkendt. Men dette arbejde var kun en del af hans samlede virksomhed, han var samtidig en internationalt anerkendt ægyptolog, og i aftentimerne missionerede han ihærdigt i sidegaderne blandt storbyens sociale tabere. I perioder øvede han tillige en banebrydende indsats for at fremme udviklingen af folkebibliotekerne. Alle sine gøremål gik han op i med stor alvor og grundighed. En kritik, som rettedes imod ham - af relevans for den følgende fremstilling - var, at han let kunne tabe interessen for en påbegyndt sag. Adressen på denne kritik forekommer dog ikke helt præcis, med mindre kritikerne forventede, at han burde løbe panden mod muren, hver gang han mødte modstand. På den anden side var han næppe nogen udholdende natur, når det gjaldt om at kæmpe længe og vedvarende for en sag, at møde modstand tog på hans kræfter, indrømmede han selv.

Som Det kongelige Biblioteks chef var magasinpolitikken også hans ansvar. Medens nybyggeriet var under opførelse, planlagde han omhyggeligt bøgemes placering i forhold til hinanden i de enkelte magasiner under forudberegning af den forventede fremtidige accession. Han vidste af egen erfaring, hvor vigtigt det var at undgå flytninger af bogmasserne, en forbandelse som til stadighed hviler over ethvert overfyldt bibliotek, hvor idelige, men af nød uundgåelige omplaceringer kræver ressourcer, som må undværes på andre vitale områder. Denne planlægning var af ekstra betydning, fordi Det kongelige Biblioteks systematiske katalog samtidig var pladskatalog. Det var derfor af største vigtighed at kunne forudse væksten af bøgerne inden for hver enkelt gruppe i hvert enkelt fag, netop fordi bøgerne ikke stod i kompres. Ethvert fejlskøn under planlægningen ville på

Fra flytningen i 1906: Bøgerne køres over broen med tovbanelen.

et senere tidspunkt kræve ekstra arbejdskraft til rokering af bogmasserne.

Da rekrutterne via den midlertidige tovbane transporterede bøgerne over den nuværende bibliotekshave og ind i den nye bygning, blev disse anbragt i de rummelige magasiner efter Langes og matematikeren A.A. Bjørnbos plan. På nær dubletter af pligtafleveringen, som var anbragt i et magasin på loftet af Proviantgården, blev Det kongelige Biblioteks samlinger in toto placeret i den nye bygning.

Da omflytningen var tilendebragt, tovbanelen pillet ned og den nye bygning højtideligt indviet, kunne Det kongelige Bibliotek da virkelig se frem til 62 år uden pladsmangel, om I.C. Christensens ord stod til troende?

Ikke 12 år senere havde Lange udarbejdet sine første indtrængende, velmotiverede skrivelser om Det kongelige Biblioteks pladsproblemer.

Hvad var gået galt?

Pladsproblemer i slutningen af Langes embedsperiode.

Lange selv var naturligvis fuldt på det rene med årsagerne til pladsproblemerne og undlod ikke at gøre ministeriet opmærksom på, at disse ikke havde været til at forudse, da byggeriet blev vedtaget. Den væsentligste årsag til fejlregningen af pladsen bundede i loven om pligtaflevering af 1902, som bevirkede en kraftig ud-

Fra flytningen i 1906: Transporten kontrolleres. Siddende, med stråhat, A.A. Bjørnbo.

videlse af pligtafleveringens omfang i forhold til tidligere. Ganske vist blev eksemplartallet på 2 af de afleverede tryksager til Det kongelige Bibliotek ikke forøget, men definitionen af afleveringspligtige tryksager blev betydeligt udvidet, således at praktisk taget alt, hvad der blev trykt i landet, nu blev omfattet af loven. Følgen var, at den gruppe, der benævntes småtryk, med ét blev overordentlig omfangsrig. Samtidigt øgedes også den totale mængde af bogtrykkernes øvrige produktion støt fra år til år, således at magasinerne blev fyldt hurtigere op end forudset. Herudover var særstillingerne, navnlig Dansk Folkemindesamling - senere udskilt fra Det kongelige Bibliotek som en selvstændig institution - vokset hurtigere end beregnet, og desuden var bibliotekets øvrige accession af bøger, både i form af køb og gaver, langt større end forudset. - Kort sagt, renters rente effekten var uforudset.

Tuen, der på et så tidligt tidspunkt skulle få læsset til at vælte, var den omstændighed, at Det kongelige Bibliotek i 1916 blev tvunget til at rømme Proviantgårdens loft, hvor pligtafleveringsdubletterne var anbragt, og flytte dem til Det kongelige Bibliotek, hvor de måtte anbringes i de forhånden værende huller blandt de øvrige bøger, hvorved Langes og Bjørnbos omhyggeligt udarbejdede opstillingsplan fra 1906 ganske blev kuldkastet. I en kortere periode søgte Lange at klare problemerne med lapperier, men i 1918 fandt han tiden inde til at henvende sig til ministeriet for at finde mere holdbare løsninger. Da han den 20. april 1918 afsendte sin første skrivelse til ministeriet, havde han formentlig både en kortsigtet og langsigtet løsning for øje.

Fra flytningen i 1906: Bøgerne opstilles i det nye bibliotek, under bibliotekarisk kontrol.

Langes første skrivelse handlede om Det kongelige Biblioteks aviser. Han meddelte ministeriet, at Avismagasinet nu var fyldt op, og denne kendsgerning benyttede han som udgangspunkt til at stille krav om, at der blev fundet en endelig løsning for avisernes anbringelse, idet "en stor Avissamling i et Bibliothek i Længden føles som en fremmed og meget brydsom Bestanddel, og ... en klar Udsondring vil være den ogsaa i biblioteksteknisk Henseende naturlige Løsning". Han foreslog oprettelse af særskilte avissamlinger, "Hemeroteher", i København f.eks. anbragt i det gamle Frederiks Hospital eller i rigsdagsbygningen i Fredericiagade, som netop var ved at blive rømmet til fordel for det genrejste Christiansborg. Lange understregede, at sagen var presserende, "den trænger sig nu paa med uafviselig Nødvendighed, og det vil være nødvendigt at handle snart".

I ministeriet syntes sagsbehandleren, fuldmægtig H.F. Øllgaard, at det ville være uheldigt at flytte aviserne bort fra Det kongelige Bibliotek, og i et internt notat henledte han i stedet opmærksomheden på ejendommen Kristiansgade 4, som lå umiddelbart ved siden af Det kongelige Bibliotek. Da han i slutningen af maj 1918 forhandlede sagen med Lange, fandt denne, at det ville være "overordentligt ønskværdigt, om Ejendommen kunne erhverves" til formålet.

Undervisningsministeriet tilskrev derpå ejeren, Indenrigsministeriet, om sagen. Dette svarede i september 1918, at det ikke "for Tiden ser sig i Stand til at tage til Stilling til Spørgsmaalet", idet ejendommen muligvis skulle anvendes som tilbygning til ministerialbygningen. - Det var sandt nok, idet der her mere end 40 år senere blev opført den ministerialbygning, der i folkemunde kaldes Tjæreborg.

Efter at have indhentet dette negative svar foreslog Øllgaard, at loftsrummet over Gradmålingen blev erhvervet. Departementschef A.P. Weis mente ganske vist, at lokalet var for lille, men sagen kunne da drøftes underhånden med Lange. Disse drøftelser førte dog ikke til noget resultat.

Foreløbig var Langes første initiativ endt resultatløst. Hans første udspil havde været ganske traditionelt. Aviserne havde i de seneste årtier spillet rollen som sorteper på bibliotekerne, hvor man helst var fri for dem, de var omfangsrige, tunge, dyre at binde ind, fyldte op, hvordan man end anbragte dem, og de var tilmed - hvilket dog først for alvor viste sig senere - skrøbelige og let forgængelige. I en periode havde man fået en del af dem anbragt på landsarkiverne. Der var de imidlertid heller ikke velkomne, hvorfor der i 1916 var fundet en løsning ved oprettelsen af Statens Avissamling i Århus i tilknytning til Statsbiblioteket, men denne løsning omfattede ikke Det kongelige Biblioteks og Universitetsbibliotekets pligteksemplarer. En lignende ordning for København kan have foresvævet både Lange og ministeriet, men dels var Universitetsbiblioteket ikke inddraget i sagen, og dels lod et egnet, tilpas stort lokale sig altså ikke umiddelbart oplede.

Langes holdning til Kristiansgade 4 viser tydeligt, hvordan han prioriterede sagen: Kunne Det kongelige Bibliotek få disse lokaler, fandt han intet behov for et særligt avisbibliotek i København. På den anden side var han ikke interesseret i at beholde aviserne, hvis de bredte sig på biblioteket på bekostning af bøgerne. Med andre ord, han brugte aviserne som løftestang til på den ene eller anden måde at få ministeriet til at finde den ekstra plads, han behøvede til andre formål. - I parentes bemærket arbejdede ministeriet i disse år på et aldrig realiseret projekt om oprettelse af landsbiblioteker i f.eks. Odense og Ålborg, her var det inde i billedet også at anbringe københavneraviser.

Medens avissagen var stillet i bero, havde Lange forberedt sit langsigtede udspil og havde i den anledning allieret sig med rigsarkivar Kr. Erslev. Begge institutioner nærrede ønske om at sikre sig udvidelsesmuligheder lokalt på Slotsholmen. En nærliggende løsning ville være erhvervelsen af Proviantgården, som meget bekvemt flankerede de to genboer. Ganske vist var Proviantgården ejet og benyttet af Krigsministeriet, men tidspunktet for at rejse sagen forekom umiddelbart særdeles velvalgt. Den 1. verdenskrig var netop afsluttet, Danmark havde en pacifistisk indstillet regering, og institutionscheferne behøvede næppe at være i besiddelse af store profetiske evner for at forudse, at militæret ville blive beskåret i den kommende tid. Ydermere var nedlæggelsen af landbefæstningen omkring København ved forsvarslovene af 1909 blevet fastsat til 1922, og det militære tyngdepunkt ville herefter blive flyttet bort fra hovedstaden. Derfor var det opportunt for Det kongelige Bibliotek og Rigsarkivet at være ude i god tid for at rejse krav om lod og del i det centralt beliggende militære arvegods, som også andre statsinstitutioner kunne forventes at vise interesse for at overtage.

Langes og Erslevs fælles skrivelse den 26. november 1918 til ministeriet fremhævede da også primært de gunstige langsigtede perspektiver, som erhvervelsen af Proviantgården ville indebære for deres institutioner, idet brevskriverne gik ud fra, at militæret på et tidspunkt selv ville have interesse i at rømme bygningen. Erhvervelsen af den ene halvdel af Proviantgården ville åbne strålende udviklingsmuligheder og fremtidsperspektiver for Det kongelige Bibliotek. Hele Danske Afdeling kunne finde plads her, desuden kunne bygningen også rumme aviserne, en avislæsesal samt dubletterne af den danske pligtaflevering, hvorved

alle de nuværende biblioteksproblemer med ét slag ville blive løst. Nyerhvervelsen kunne forbindes med "en arkitektonisk smuk Bro" til Det kongelige Bibliotek. Og til sidst Langes triumf es: En "Udvidelse af Bibliotheksbygningen vilde kunne udsættes i c. 80 Aar".

Det kongelige Bibliotek sikret allerede nu for resten af århundredet og tilmed næsten gratis med udvidede lokaler til både bøger, aviser og personale, det ville i sandhed være en velsignelse for Det kongelige Bibliotek og en personlig triumf for Lange! I så fald behøvede biblioteket ikke at stå med hatten i hånden i ministeriet den dag i en ikke for fjern fremtid, hvor det for alvor kneb med pladsen, og man var nødsaget til at ansøge om bygningsudvidelser. Det kunne i givet fald blive en både besværlig og langvarig proces at nå målet. Hvor meget hovedbrud og hvor mange uproduktive nødløsninger kunne man i den periode ikke blive tvunget til, selv hvis der ikke gik 39 år som med Bruuns nybyggeri?

Som bilag til skrivelserne fulgte den tidligere omtalte redegørelse for Det kongelige Biblioteks pladsproblemer. Embedsmændene i Undervisningsministeriet fandt, at det var et godt andragende, som de gerne ville støtte. Departementschef Weis knurrede ganske vist over, at "Militæretaten bliver systematisk udplyndret", men foreslog dog, at krigsministeren blev orienteret om ønskerne, så at de kunne blive taget i betragtning, når der eventuelt blev nedsat en militærkommission. Undervisningsministeren resolverede, at man skulle orientere Krigsministeriet om sagen ledsaget af ministerens bedste anbefaling.

I den hensigt at vinde yderligere opbakning skrev Lange i december 1918 to begejstrede artikler i Berlingske Tidende uden at vide, at sagen i realiteten allerede var død. Med ministeriets skrivelse til Krigsministeriet var sagen de facto afsluttet og henlagt, idet Krigsministeriet aldrig svarede. Undervisningsministeriet rejste den ikke påny på et senere tidspunkt, heller ikke i 1922, da der blev forberedt en ny forsvarsordning. En kort overgang i 1924 spøjte sagen i forbindelse med Socialdemokratiets afrustningsplan, som imidlertid hurtigt blev opgivet.

Ret beset var Langes og Erslevs initiativ et slag i luften. Ganske vist havde det åbnet nye og spændende perspektiver for deres institutioner, men samtidig led det af latente, men fatale svagheder. Der var tale om en fejlurdering af militærets hensigter. Nok har det danske forsvar siden 1864 sjældent affyret sine våben i alvor og ikke høstet mange laurbær på slagmarken, til gengæld har det gang på gang vist sig i stand til at forsvare og hævde sine besiddelser af realkapital som f.eks. kaserner og bygninger, anlæg og øvelsesterræn mod selv de mest velforbredte og hårdnakkede politiske og bureaukratiske angreb. Var det ikke ren skrivebords-teori at tro, at militæret uden videre ville opgive sine århundredgamle bastioner på Slotsholmen, blot fordi der blev nedlagt nogle fæstningsbatailloner og flyttet et regiment eller to til Jylland?

Men den egentlige svaghed ved Langes og Erslevs andragende var den omstændighed, at ingen af deres institutioner på dette tidspunkt havde virkelig påtrængende pladsmangel, som ministeriet var tvunget til at finde løsninger på. I den sammenhæng var aviserne og dubletterne blot detailproblemer. Trods den store accession var der endnu plads i de fleste af Det kongelige Biblioteks magasiner. Dengang som nu var langsigtede løsninger på uaktuelle problemer ikke i kurs hos politikere og derfor heller ikke hos embedsmændene. Politik drejer sig primært om dagen og vejen - der er problemer nok, som skal løses her og nu, hvorfor så yderligere besvære sig med og satse på sager, der kan vente til i morgen eller næ-

ste år, og som i mellemtiden måske løser sig selv?

I 1919 gik Lange stadig og håbede på, at hans og Erslevs plan kunne realiseres, den 1. april meddelte han ministeriet, at hvis han fik Proviantsgården, ville han ikke få brug for Kristiansgade 4, men at det ellers var den eneste udvej for Det kongelige Bibliotek til løsning af problemerne med aviserne. Ministeriet rettede pligtskyldigt en ny henvendelse til Indenrigsministeriet om sagen, men uden resultat.

De følgende år har Lange i stilhed først søgt at finde en konkret løsning af sine avisproblemer, han kunne pege på, inden han rettede en fornyet officiel henvendelse til ministeriet. I 1921 var der tre løsningsmuligheder, indretning af varmekælderen i Det kongelige Bibliotekets bygning, Trinitatis Kirkes loft eller Søkvæsthuset som lokaler for et avisbibliotek. Lange foretrak klart Trinitatis loft, idet han af egen drift engagerede arkitekt J. Magdahl-Nielsen, som i juli 1921 udarbejdede et overslag til 54.000 kr. til indretning af loftet. Varmekælderen ønskede Lange helst ikke at røre ved, da kedlerne endnu langtfra var slidt op.

I sin henvendelse til ministeriet den 8. oktober 1921 betegnede Lange nu tilstanden både for aviserne og dubletterne som "ganske uholdbar". Nu som før stillede ministeriet sig velvilligt til sagen. Fuldmægtig Andreas Møller fandt, at aviserne var "en ren Landeplage", de skulle "indbindes, ordnes og opstilles paa 3 forskellige Steder i Landet", og han noterede, at hvis man oprettede et særligt avisbibliotek i København, måtte Universitetsbiblioteket ophøre med at samle på aviser. Måske fordi det umiddelbart forekom billigere, pegede ministeren, Jacob Appel, på Søkvæsthuset som den bedste løsningsmulighed.

Det viste sig at være en dårlig ide. Marineministeriet skrev 31. oktober 1921, at Søkvæsthuset var så medtaget af "Svamp og Raad, at en fremtidig Anvendelse ... i offentlig Øjemed maa anses for udelukket". Trods dette svar mente Møller - måske af loyalitet overfor ministeren - at det alligevel kunne svare sig med en istandsættelse, men departementschef K. Glahn kvalte forslaget ved på sagen at notere: "Beliggenheden synes mig [Glahn] for fjærn til et Avislæselokale, Trinitatis Loft maa tages op". - Ministeren var indforstået, hvorpå Kirkeministeriet hørtes. Dette svarede den 9. januar 1922, at det intet havde at indvende mod benyttelsen af Trinitatis loft til nævnte formål.

Den 16. januar 1922 var sagen nået så langt, at fuldmægtig C. Hegermann-Lindencrone var indstillet på at søge indretningen bevilget som et ændringsforslag ved finanslovens 3. behandling, men pegede selv på et par uafklarede spørgsmål. Der herskede tvivl om, hvor længe lejemålet skulle løbe, hvor meget man skulle beregne til flytteudgifter, og endelig kom Hegermann-Lindencrone i tanker om, at det "vistnok vilde være betænkeligt at samle hele Sliddet paa det ene Exemplar". Disse betænkeligheder var tilstrækkelige til, at departementschefen nu fik kolde fødder. Han krævede et helt nyt overslag og samtidig en undersøgelse af omkostningerne ved en nedlæggelse af Det kongelige Biblioteks kedelanlæg. Derpå resolverede ministeren, at sagen skulle henlægges.

Ministeriets manglende lyst til at indrette Trinitatis loft virker noget påfaldende, dets holdning karakteriseres nok bedst med ordet lunken, idet det greb usikkerheden om enkelte detaljer som påskud til helt at undgå placeringen af avisbiblioteket på det sted, skønt hovedpunkterne principielt var afklarede. Det har ikke været muligt at finde en forklaring på denne holdning i ministeriets arkiv, og det argument, man måske kunne have ventet, nemlig at adgangsvejene til Trinitatis

loft var besværlige, eller standardundskyldningen, at det ville blive dyrt, har jeg ikke set anvendt. Men hvorom alting er, på fjerde år var man ikke kommet avisproblemernes løsning nærmere, trods fortsat ydre velvilje i ministeriet.

Bolden var igen hos Lange, som den 22. maj skrev til ministeriet, at det under de givne omstændigheder var bedst at erhverve lokaler i Søkvæsthuset til opstilling af dubletter og "et større Udvalg af Aviserne". Herefter trak ministeriets sagsbehandling ud, og det virker noget besynderligt, at Marineministeriet på et tidspunkt måtte rykke Undervisningsministeriet for en forhandling af sagen. Det endte med, at Lange i foråret 1923 optog direkte kontakt med Marinens Bygningsvæsen, som efter en undersøgelse af Søkvæsthuset udtalte, at "kun en gennemgribende Reparation" kunne redde det, så medtaget var det af svamp og råd. Lange meddelte ministeriet, at han anså det for "tragisk for Bibliotheket", og at han nu ville undersøge muligheden af at finde lokaler "i Frederiksholms Kanal" eller i "Rigsdagsbygningens øverste Loft". - Ministeriet modtog kort efter samme besked fra Marineministeriet og måtte erkende, at spørgsmålet om en "Udleje af Bygningen som forommeldt" var faldet bort.

I mellemtiden - endnu i første halvår af 1922 - men tilsyneladende uden direkte relation til avisspørgsmålet havde Lange undersøgt mulighederne for at finde yderligere plads i Det kongelige Biblioteks bygning. Den 1. juli 1922 foreslog Lange ibrugtagning af tagrummene over hvælvingerne, der så skulle brandsikres med jembetonkonstruktioner. "Et Magasin over de tre Hvælvingsfag i den østlige Sidefløj [giver] 1000 m Hylde for en Udgift paa 26.130 Kr." Han fremhævede "den ganske paafaldende lave Pris for en saa betydelig Udvidelse... Der foreligger her en meget praktisk og billig Plan, der løser Problem [!] for en længere Aarrække".

Den 10. juli 1922 besluttede ministeren imidlertid, at sagen ikke skulle optages på finansloven. Dette afslag må ses i sammenhæng med ministeriets almindelige bibliotekspolitik i denne periode, hvor det begyndte at søge andre veje end blot at udvide bibliotekerne eller indrette nye magasiner som løsning på pladsproblemerne. Ministeriet havde netop for andet år i træk afslået at bevilge penge til Universitetsbiblioteket, som ønskede at udgrave kælderen til magasiner, og det formodede - næppe med urette - at man på Universitetsbiblioteket ville opfatte bevillinger til bygningsforbedringer på Det kongelige Bibliotek som en forfordeling. Endelig havde Lange endnu ikke udtalt sig om Det kongelige Biblioteks varmekælder, og Søkvæsthusets indretning var jo heller ikke opgivet på det tidspunkt.

Først den 25. maj 1923 indsendte Lange resultatet af sine overvejelser vedrørende varmekælderen. Pladsnøden havde fået ham til at ændre holdning. Nu anbefalede han, at Det kongelige Biblioteks bygning blev tilsluttet Slotsholmens fælles varmeanlæg, hvorved bibliotekets egen varmecentral i kælderen kunne nedlægges. Ved denne foranstaltning kunne der indvindes magasinplads til 130.000 bd. og omkostningerne anslog han til ca. 25.000 kr.

Ministeriet var positivt stemt for forslaget, ikke mindst fordi der herved kunne opnås besparelser på Det kongelige Biblioteks driftsbudget, men af hensyn til de principielle spørgsmål om retningslinjerne for statsbibliotekernes virksomhed, som det netop da forhandlede med bibliotekerne om, udskød det en realitetsbehandling af sagen.

Den 30. maj 1923 indsendte Lange en fornyet ansøgning til ministeriet om

ombygningen af tagetagen. På det tidspunkt stod ministeriet igen på bar bund efter at Søkvæsthuset havde måttet opgives. Andreas Møller havde i et notat den 2. maj skrevet, at hvis Det kongelige Bibliotek kom af med aviserne og fik dubletterne anbragt på sit loft, ville det ikke have brug for mere plads. Følgeligt kunne Møller nu anbefale indretningen af Det kongelige Biblioteks loft optaget på budgettet. Den 27. juli foreslå en positiv ministerresolution herom.

Møllers bemærkninger forekommer noget kryptiske og isoleret set nærmest vildledende, idet da bevillingen forelå på finansloven for 1924/25 taltes der udtrykkeligt om indretningen af et avismagasin på loftet. Den ændrede sprogbrug skulle imidlertid dække over, at ministeriet nu i realiteten havde opgivet planerne om et avisbibliotek i København. Dette spørgsmål var genstand for en sidste drøftelse i Biblioteksudvalget af 1924, men heller ikke der nåede man noget resultat.

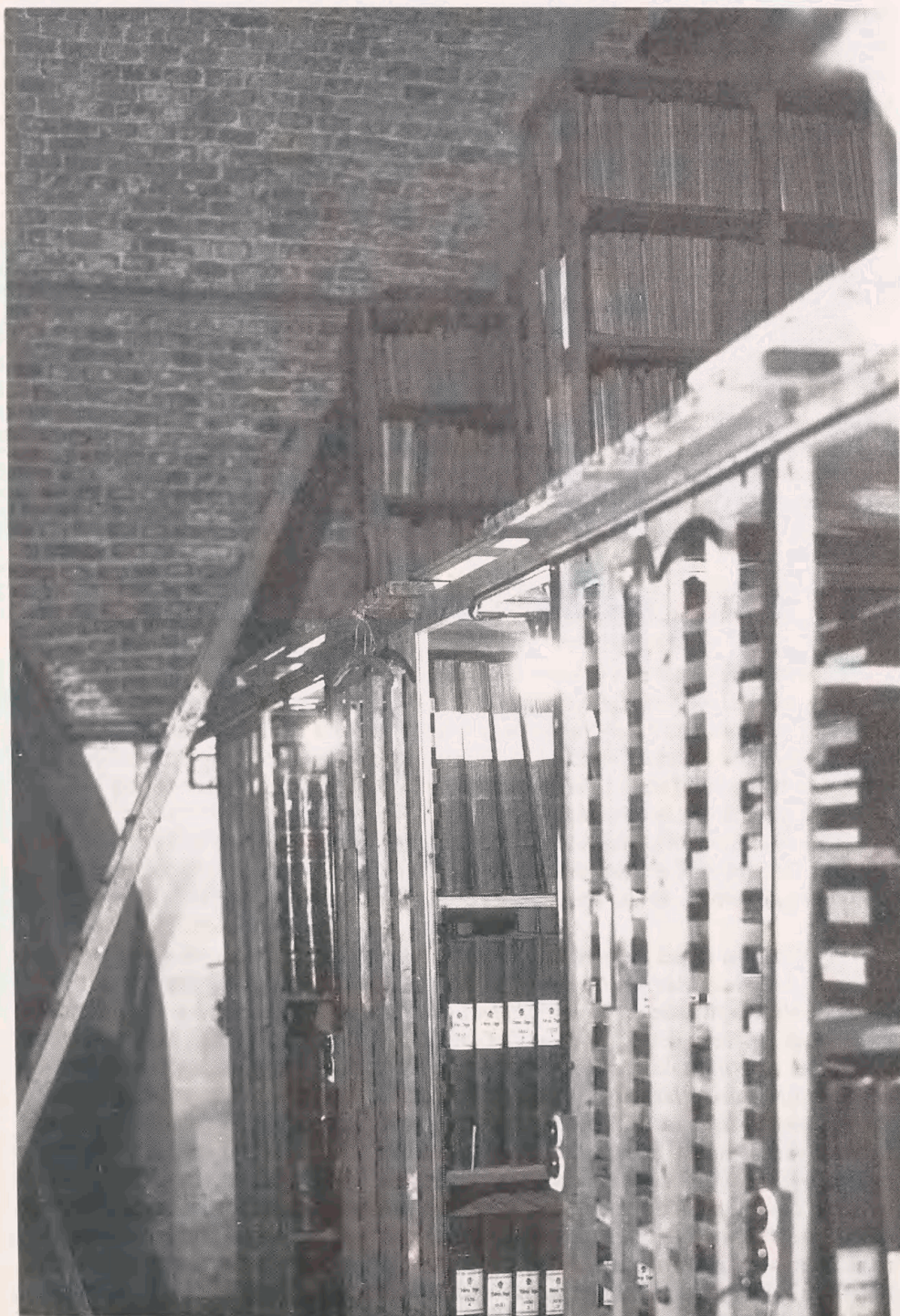
Når nu ministeriet stiltiende opgav avisbiblioteket, var det logisk dels at skaffe mere plads til aviserne på Det kongelige Bibliotek og dels søge deres mængde indskrænket. Det sidste skete ved en revision af loven om pligtaflevering for aviser i 1925, hvor Det kongelige Biblioteks ene pligteksemplar faldt bort, hvorved tilvæksten halveredes.

Den 28. december 1923 vendte Lange tilbage til spørgsmålet om Det kongelige Biblioteks varmekælder og fremhævede Det kongelige Biblioteks mangel på plads som sit hovedmotiv til den fornyede ansøgning. Som udgangspunkt henviste han interessant nok til ikke nærmere specificerede beregninger fra 1906 om plads til 40 års tilvækst i Det kongelige Biblioteks bygning men ikke til de af I.C. Christensen nævnte 62 års tilvækst og meddelte, at den tidshorisont ikke kunne holde på grund af den store accession. Han undlod imidlertid at nævne, hvor mange års tilvækst Det kongelige Bibliotek endnu havde plads til, og nøjedes med at hævde, at hvis forslaget blev realiseret, ville man kunne udskyde en udvidelse af Det kongelige Bibliotek i ca. 15 år.

Eftersom ministeriet var i færd med at fastlægge de principielle retningslinier for de store videnskabelige bibliotekers virksomhed, herunder deres afgrænsning i forhold til hinanden, var Møllers umiddelbare kommentar den 3. januar 1924, at det var "et lidt underligt Tidspunkt at komme med" andragendet på. Han undlod imidlertid - skønt anledningen blev serveret på et sølvfad - at gå Lange nærmere på klingen og kræve klare tal for, hvor meget plads Det kongelige Bibliotek endnu disponerede over, og præcis hvor stor accessionen var. Tværtimod slog Møller den 1. februar 1924 helt andre toner an:

Jeg [Møller] synes ikke, at der kan være tvivl om, at man burde udføre Planen. Ganske vist mener jeg, at man virkelig denne Gang skulde gøre Alvor af at rydde op i Dubletsamlingen. Dette i forbindelse med en fornuftig Smaatryksordning og en Avisordning vil aflaste Det kongelige Bibliotek overordentligt. Men der skal nok alligevel blive Brug for Pladsen.

Årsagen til denne pludselige holdningsændring skal søges i den omstændighed, at man nu i ministeriet havde besluttet sig for at søge en omfattende udveksling af Universitetsbibliotekets udenlandske humaniora med Det kongelige Biblioteks naturvidenskabelige og matematiske litteratur gennemført. Nettoresultatet af denne operation ville blive en meget betydelig forøgelse af Det kongelige Biblioteks bogmængde. Hvis man gennemførte også denne bygningsændring på Det kongelige Bibliotek, skete det da dels af nødvendighed for at skaffe plads til udvekslingen, og

Det ombyggede avismagasin.

dels ville bygningsudvidelser på Universitetsbiblioteket blive overflødige, fordi det på sin side ville få frigjort en del plads. Endelig fik ministeriet herved også et kærkomment alibi til helt at indstille den frugtesløse jagt på et egnet lokale til et avisbibliotek. Som sidste led - men i den forbindelse af mindre relevans - i ministeriets overvejelser i denne sag håbede man, at der på længere sigt kunne opnås driftsmæssige besparelser på bibliotekerne ved en begrænsning af pligtafleveringen.

Derfor gik bevillingen til ombygning af Det kongelige Biblioteks varmekælder i løbet af foråret 1924 til finansudvalget, som den 30. maj gav sin tilslutning til, at der afholdtes et beløb på 22.510 kr. på forventet efterbevilling til formålet.

Afslutning.

På dette tidspunkt var litteraturhistorikeren Carl S. Petersen, som ikke havde været Langes kandidat, tiltrådt som overbibliotekar på Det kongelige Bibliotek. Uventet for de fleste havde Lange den 31. marts 1924 i en alder af 61 år taget sin afsked. Det vil føre for vidt her at komme ind på årsagerne til at Lange takkede af, hans egen motivering i et privat brev til ministeren siger dog en del:

Jeg [Lange] kan til Tider føle mig noget træt, og jeg har en Følelse af, at jeg har gjort min bedste Gjerning ved Bibliotheket.

Blandt mange sager efterlod Lange de endnu uløste problemer omkring aviserne og pligtafleveringsdubletten samt udførelsen af de bevilgede bygningsarbejder til sin efterfølger. Petersen glædede ministeriet ved ikke som Lange at nære betænkeligheder hverken ved en indskrænkning af pligtafleveringens mængde og omfang eller en total kassation af småtryksdubletterne, som "fylder et helt Magasinrum" og "absolut og ubetinget er i Vejen".

I foråret 1924 forsøgte Petersen nok en gang at oplede lokaler til aviserne udenfor Det kongelige Bibliotek, men med lige så lidt held som sin forgænger. Til gengæld gjorde han en opdagelse, som utvivlsomt styrkede hans kredit i ministeriet.

Da Petersen under forberedelsen af ombygningerne inspicerede de berørte lokaliteter, blev han klar over, at der var noget galt. I loftshvælvingerne var der plads til 1000 hyldemeter, havde Lange i sin tid meddelt ministeriet, man han havde undladt at skære det ud i pap, at det drejede sig om bog- og ikke avisplads, fordi der slet ikke var tale om at flytte aviser derop. På et tidspunkt under behandlingen i ministeriet var det blevet indføjjet i ansøgningen, at tagetagen skulle anvendes som avismagasin, og det var det formål, pengene skulle anvendes til ifølge finansloven. Der er ikke spor af, at sagen var blevet forhandlet med Lange i dens ændrede form. Først efter finanslovens vedtagelse blev biblioteket officielt gjort bekendt med den endelige udformning af bevillingen, og da var Petersen overbibliotekar. Ved modtagelsen af ministeriets rutinemæssige kommunikation af finansloven var han formentlig ikke opmærksom på den ændrede formulering, idet han ikke havde deltaget i sagens forberedelse på biblioteket.

Men da han fik målt arealet op, viste det sig til hans forfærdelse, at der kun var plads til 210 hyldemeter aviser, og det var jo langtfra nok. Han rapporterede

miseren til ministeriet og skitserede samtidig en større rokade af en del af bibliotekets bøger i det øjemed i stedet at anvende hvælvingerne ved varmekælderen som avismagasin. Følgeligt anmodede han ministeriet om tilladelse til at "stille Indretningen af det bevilgede Avismagasin i Tagetagen i Bero" for i stedet at indhente et overslag over omkostningerne ved den nye plan.

I ministeriet noterede Møller den 31. maj 1924, at "det var en fæl Misforstaaelse der blev rettet her", og Petersen fik den ønskede tilladelse. Den 11. juli forelå Petersens detaljerede plan. I bygningens A-etage kunne der opstilles 542 m avishylder og i varmekælderen 110 m avishylder og 1740 m boghylder, så at der ikke var behov for at stille aviser på loftet. Omkostningerne ved arbejdet blev anslået til ca. 30.000 kr. Med ministeriets anbefaling godkendte finansudvalget herefter den 30. oktober 1924 bevillingen, og ombygningen af tagetagen og varmekælderen blev udført endnu i løbet af finansåret 1924/25.

Det kongelige Biblioteks pladsproblemer havde således i 1924/25 fundet en løsning, der indebar, at man fortsat i en kortere årrække havde plads til en ordnet og hensigtsmæssig opstilling af bøgerne og aviserne. Selv om det havde knebet, var det lykkedes Lange at holde biblioteket i orden uden at være tvunget til at gå på akkord.

Lange opfattede sit bibliotek som en arv, der skulle røgtes, forøges, forbedres og videregives til eftertiden, og hvis videre udviklingsmuligheder aldrig måtte tabes af syne. Hans efterfølgere har næppe haft en væsentlig anden opfattelse, men i tidens løb voksede arven sig så stor, at den sprængte alle rammer. Og kræfterne måtte koncentreres om at finde plads til bare at opbevare den.

Som udgangspunkt for sin virksomhed havde Lange den lykke at have en helt ny biblioteksbygning med rigelig plads, hvorimod efterfølgerne måtte virke under et stigende misforhold mellem plads, bogmasser og opgaver. Nutidens kroniske misforhold mellem opgaver og midler kan lede til den konklusion, at de store nationale bibliotekers tid er forbi, fordi det forekommer stadig mere uoverkommeligt at skabe passende rammer for dem. Er disse betragtninger korrekte, vil det ikke længere være en selvfølge, at den arv, som Det kongelige Bibliotek forvalter, kommer eftertiden til gode.

Anvendte kilder:

Kultusministeriets arkiv 1892-1916
 Undervisningsministeriets arkiv 1916-24
 H.O. Langes privatarkiv
 Det kongelige Biblioteks årsberetninger 1860-1924
 Rigsdagstidende 1895-97, 1901/02

